

УДК 343.148:343.98

О.В. Кравчук, кандидат юридичних наук,
заступник начальника Науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру при УМВС України в
Хмельницькій області — начальник відділу
криміналістичних досліджень

Ю.В. Циганюк, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних та правових
дисциплін Інституту інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська юридична
академія» в м. Києві, адвокат

ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості призначення експертизи за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Проаналізовано та викладено порядок призначення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності у кримінальних провадженнях відповідно до чинного законодавства.

Ключові слова: Кримінальний процесуальний кодекс України, кримінальне провадження, експертиза, експерт, клопотання про призначення експертизи, інтелектуальна власність.

Рассмотрены особенности назначения экспертизы согласно новому Уголовному процессуальному кодексу Украины. Проанализирован и изложен порядок назначения судебных экспертиз в сфере интеллектуальной собственности в уголовных производствах в соответствии с действующим законодательством.

The features of an expert examination by the new Criminal Procedure Code of Ukraine are carried out in the article. The procedure of judicial examination in intellectual property rights sphere in criminal proceedings is analyzed and shown in accordance with current legislation.

Новий кримінальний процесуальний закон докорінно змінює систему кримінального судочинства України та може стати орієнтиром подальшого реформування правової системи в частині процесуального законодавства, системи правоохоронних органів, судів та інших сфер суспільних відносин з метою найефективнішого забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина [21].

Система захисту прав і свобод забезпечується шляхом надання законодавцем рівних прав на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань та скарг, іншої реалізації своїх процесуальних прав, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі — КПК України), у тому числі права залучення експерта для проведення експертизи, що зазнало значного реформування з уведенням нового КПК України. Основне місце у цій системі захисту прав і свобод посідає змагальність сторін і свобода у поданні ними суду своїх доказів та доведенні перед судом їх переконливості.

Питання удосконалення кримінального процесуального регулювання судово-експертної діяльності досліджували і досліджують вітчизняні та закордонні науковці кримінально-процесуальної та криміналістичної науки: В.Д. Арсеньєв, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, О.М. Зінін, А.В. Іщенко, В.Я. Колдін, В.К. Лисиченко, В.М. Махов, Ю.К. Орлов, І.Л. Петрухін, О.Р. Россинська, М.Я. Сегай, Н.І. Клименко, Т.В. Сахнова, О.В. Селіна, З.М. Соколовський, І.М. Сорокотягін, Л.Г. Шапіро, С.А. Шейфер, О.Р. Шляхов, О.О. Ейсман, М.П. Яблоков та ін.

Нормативно-правовому регулюванню присвятили свої праці Ю.Д. Притика, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян [16, с. 17—19].

Водночас, зважаючи на збільшення кількості злочинів у сфері інтелектуальної власності, ці питання потребують подальшого дослідження у світлі нового КПК України.

Так, згідно з офіційними даними МВС України, у 2011 році виявлено 978 злочинів у сфері інтелектуальної власності, з яких 569 — пов'язано з порушенням авторських і суміжних прав, викрито 125 підпільних цехів з виробництва контрафактної продукції та вилучено примірників цієї продукції на загальну суму понад 20 млн грн. [6].

У результаті вжитих у 2011 році заходів завершено розслідування у 662 кримінальних справах, їх направлено до суду з обвинувальними висновками.

Крім того, виявлено 3376 адміністративних правопорушень за фактами порушення прав інтелектуальної власності та незаконного розповсюдження аудіо- та відеокасет і компакт-дисків. У правопорушників вилучено понад 703 тис. примірників аудіовізуальної продукції на загальну суму близько 21 млн грн. і фальсифікованої продукції з незаконним використанням товарних знаків на загальну суму 23 млн грн.

Припинено діяльність 123 підпільних цехів з виробництва різної контрафактної продукції, з яких: 55 — з тиражування піратської аудіовізуальної продукції та 68 — з виробництва фальсифікованої продукції з незаконним використанням знаків для товарів і послуг.

Статистика 2012 року відносно злочинів зазначеної категорії [6] також красномовно свідчить про актуальність теми дослідження. Зокрема, за статистичними даними Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, у 2012 році працівники Експертної служби МВС України виконали 428 експертиз у сфері інтелектуальної власності та дослідили 136725 об'єктів, за два місяці 2013 року виконано 69 таких експертиз, при цьому досліджено 23222 об'єкти [7].

Перш ніж перейти до зазначеної теми дослідження, доцільно зупинитися на питаннях, що стосуються залучення експерта та проведення ним досліджень згідно з новим КПК України.

Як слушно зауважує Н.М. Ткаченко, незважаючи на окремі прогалини та неточності понятійного апарату нового КПК України, його прогресивні новели дають змогу значно розширити можливість застосування спеціальних знань учасниками кримінального провадження для забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у справі та захисту особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [21].

Слушною також є думка П.І. Репешка та В.В. Гузенка, що норми нового КПК України доволі прогресивно регламентують права та обов'язки судового експерта, що потребує подальшого вдосконалення норм чинних підзаконних нормативно-правових актів міністерств і відомств, у складі яких діють судово-експертні установи, для приведення їх у відповідність із законодавством, що реформується [20].

Слід зазначити, що в удосконаленому кримінально-процесуальному законодавстві нині не тільки передбачено окрему главу 36 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення», а й у разі збільшено перелік злочинів, кримінальне провадження щодо яких може бути розпочато слідчим або прокурором лише на підставі заяви потерпілого. Цілком обґрунтовано до зазначеного переліку віднесено і злочини у сфері інтелектуальної власності, передбачені ст. 176, 177, 229, 231 та 232 Кримінального кодексу України (далі — КК України) [2]. Отже, порядок залучення експерта не прокурором і не слідчим під час кримінального провадження також набуває актуальності.

Доречно нагадати, що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення вважається провадження, яке може розпочати слідчий, прокурор лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, які завдають шкоди переважно приватним інтересам особи і не завдають безпосередньої шкоди державі.

На необхідності кримінального провадження щодо зазначених злочинів саме у формі приватного обвинувачення раніше неодноразово наголошувалось у спеціальній літературі [23, с. 247; 22, с. 422; 18, с. 152].

До переліку справ, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, новим КПК України віднесено і склад злочину, передбаченого ст. 2031 КК України (незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва). Безумовно, криміналізація наведеного діяння ставила на меті протидію порушенню прав на об'єкт інтелектуальної власності шляхом застосування технічних заходів і різних «ускладнень» під час виготовлення безпосередньо матеріальних носіїв, на яких може бути відображено результат творчої діяльності чи інший об'єкт права інтелектуальної власності [23, с. 249].

У новому КПК України зазнали змін також підходи до використання спеціальних знань обізнаних осіб як джерела доказу, що надає сторонам кримінального провадження значно ширших можливостей у застосуванні інституту судової експертизи під час доказування [21].

Норми нового КПК (частина перша ст. 290) зобов'язують прокурора або слідчого за його дорученням, «визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої

передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування». На нашу думку, це обмежує права та законні інтереси як підозрюваного та його захисту, так і потерпілого, а отже, у новому КПК України необхідно було залишити норми КПК України 1960 року щодо ознайомлення обвинуваченого як з матеріалами, на підставі яких проводиться експертиза, так і з висновками самої експертизи [13, с. 30]. Крім того, у новому КПК України законодавцю доцільно було б передбачити норму про ознайомлення потерпілого та його представників з матеріалами про призначення експертизи та висновком експерта з метою надання однакових прав потерпілому та обвинуваченому. Така пропозиція вносилася ще задовго до прийняття нового КПК України [12, с. 258].

Законодавець, запроваджуючи у новому КПК України принцип змагальності сторін (ст. 22 КПК України), забезпечив їм рівні права на збирання та подання до суду різних доказів і реалізацію інших процесуальних прав. Обов'язки щодо створення необхідних умов для реалізації сторонами їх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків покладаються на суд, який має при цьому зберігати об'єктивність і неупередженість. Відповідно до частини другої ст. 101 КПК України кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Водночас, як слушно зазначає Н.М. Ткаченко, у новому КПК України не визначено форми реалізації стороною захисту права самостійного залучення експерта. Зокрема, не зрозуміло, який документ у такому випадку буде підставою для проведення експертизи — доручення, заява, адвокатський запит чи інший документ, що повинен містити інформацію про особу, яку залучають як експерта, запитання, які ставляться експерту, перелік матеріалів (зразків, документів), що їх надають на дослідження, попередження про кримінальну відповідальність експерта тощо [21].

Згідно з новим законодавством, а саме ст. 243 КПК України, що регламентує порядок залучення експерта, сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого.

Водночас сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

Цілком можливо, що на практиці може скластися ситуація, коли обидві сторони одночасно ухвалють рішення про призначення експертизи щодо тих самих об'єктів. Як і хто розподілятиме об'єкти дослідження між сторонами та на чиєму боці буде перевага за часом призначення експертизи? Ці запитання залишаються невирішеними і потребують додаткової нормативної регламентації.

Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у разі та в порядку, передбачених статтею 244 КПК України, згідно з якою у випадку відмови слідчого, прокурора у задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді.

У клопотанні зазначаються:

– стислий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

- правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання;
- експерт, якого слід залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи;
- вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які потрібно поставити експерту.

До клопотання також додаються:

- копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання;
- копії документів, які підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту (такими документами можуть бути письмова відмова слідчого в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта, копія документів про вартість експертизи тощо).

Клопотання розглядає слідчий суддя місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше ніж за п'ять днів з дня його надходження до суду. Особу, що подала клопотання, повідомляють про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли слідчий суддя визнає її участь обов'язковою.

Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог частини другої ст. 244 КПК, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання.

Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, що звернулася з клопотанням, доведе, що:

- для вирішення питань, які мають суттєве значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або експерту, залученому стороною обвинувачення, було поставлено запитання, що не дозволяють дійти повного і належного висновку з питань, для з'ясування яких потрібне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок. Останнє положення є сумнівним, оскільки сторона захисту навряд чи зможе отримати інформацію щодо відсутності у залученого стороною обвинувачення експерта необхідних знань. До того ж надто розмитим і не конкретним є формулювання: «Існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт надасть неповний чи неправильний висновок» (слід мати на увазі й ст. 80 КПК України, згідно з якою експерт у разі наявності зазначених обставин зобов'язаний заявити самовідвід);

- вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

За відсутності тлумачення законодавцем інших об'єктивних причин слід зазначити, що ці причини не повинні залежати від волі особи (у цьому випадку — сторони захисту), тобто бути об'єктивними щодо життєвих обставин і процесуальної

поведінки сторони захисту, хоча водночас можуть бути суб'єктивними рішеннями чи поведінкою інших осіб, що у результаті унеможливають самостійне залучення стороною захисту експерта.

До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи вносяться запитання, поставлені експерту особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не вносити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

При задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя у разі потреби має право за клопотанням особи, що звернулася з клопотанням про залучення експерта, вирішити питання про отримання зразків для експертизи відповідно до положень статті 245 КПК України.

Висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої його було залучено.

Порядок проведення експертизи за ухвалою суду визначається ст. 332 КПК України, згідно з частиною першою якої під час судового розгляду суд за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого за наявності підстав, передбачених ст. 242 цього Кодексу, має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам.

Відповідно до частини другої цієї статті суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання у випадках, якщо:

- суду надано кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дозволив усунути виявлені суперечності;
- під час судового розгляду виникли підстави, передбачені частиною другою ст. 509 КПК України.

До ухвали суду про доручення проведення експертизи у випадках, передбачених частиною першою ст. 332 КПК України, вносяться питання, поставлені експерту учасниками судового провадження, судом. Суд має право не вносити до ухвали запитання, поставлені учасниками судового провадження, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі (частина третя ст. 332 КПК України).

Після винесення судом ухвали про доручення проведення експертизи судовий розгляд продовжується, за винятком випадків, коли таке продовження неможливе до отримання висновку експерта (частина четверта ст. 332 КПК України).

Слушною є думка Г.М. Гапотченка, що окремі питання, які стосуються призначення експертиз за новим КПК України, з урахуванням їх значення у кримінальному судочинстві, потребують подальшого вивчення, узагальнення та внесення рекомендацій або коментарів з метою однакового розуміння та практичного використання [13, с. 31].

Судова експертиза визнається основною формою використання науково-технічних досягнень у кримінальних провадженнях і призначається виключно після порушення кримінального провадження у випадках, коли для вирішення певних питань необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза — це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1].

Залучення експерта та проведення судової експертизи є особливою, передбаченою законом формою одержання нових знань, що мають значення для кримінального провадження, за допомогою проведення досліджень особами, які володіють спеціальними знаннями у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла та інших окремих сферах людської діяльності.

Суть експертизи полягає у проведенні досвідченою особою (експертом) за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду на основі її спеціальних пізнань самостійного дослідження, необхідного для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, що відображається у висновку експерта.

Неприпустимо підмінити експертизу консультацією спеціаліста навіть у тому випадку, якщо призначення експертизи не є обов'язковим.

Експертиза у кримінальному провадженні має такі ознаки:

- призначається, коли для вирішення певних питань потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання;
- проводиться експертом — особою, досвідченою у певній спеціальній галузі (галузях) знань;
- таке дослідження має самостійний характер;
- законом встановлено особливу процесуальну форму залучення експерта та проведення ним дослідження;
- результати експертизи оформлюються висновком експерта.

Загалом проведення експертизи передбачає:

- залучення експерта;
- проведення експертом досліджень;
- надання експертом висновку з питань, які ставлять перед ним сторони кримінального провадження, слідчий суддя чи суд.

Як відомо, основоположні засади судово-експертної діяльності, зокрема, її організація, правовий статус судового експерта, забезпечення роботи державних спеціалізованих установ та відомчих експертних служб тощо, визначаються Законом України «Про судову експертизу», іншими законодавчими актами, відомчими нормативно-правовими документами. Порядок призначення судових експертів, експертних досліджень і науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертів закріплено в Інструкції про призначення та проведення судових експертів та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 січня 1998 року № 53/5 (далі — Наказ) [8].

Процесуальні підстави проведення експертизи визначено у ст. 242 КПК України, відповідно до частини першої якої експертизу проводить експерт за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Фактичною підставою для призначення

експертизи є потреба у наукових, технічних або інших спеціальних знаннях, які потрібні для вирішення певних питань у кримінальному провадженні. Слід мати на увазі, що до спеціальних не належать загальновідомі і загальнодоступні наукові знання в галузі матеріального і процесуального права, якими повинні володіти слідчі, прокурори, судді. Саме тому закон прямо забороняє проведення експертизи для з'ясування питань права. На неприпустимість ставити експерту правові питання (наприклад, про причину нестачі цінностей, вину обвинуваченого у смерті потерпілого або заподіянні йому тілесних ушкоджень, про осудність особи, а не про її психічний стан тощо) вказує і постанова Пленуму Верховного суду України від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (п. 2). Водночас кримінально-процесуальне право передбачає проведення судової правової експертизи у судочинстві України [15].

Аналіз змісту КПК України не дозволяє дійти однозначного висновку, яким саме процесуальним документом залучається експерт до кримінального провадження. Так, відповідно до частини третьої ст. 110 цього Кодексу рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. У частині сьомій ст. 69 йдеться про надання експертові доручення. Стаття 332 передбачає право суду своєю ухвалою доручити проведення експертизи (згідно з частиною третьою цієї статті це ухвала про доручення проведення експертизи). У частині другій ст. 243 зазначено, що сторона захисту може залучати експертів на договірних засадах.

Отже, виходячи із прагнення забезпечити однаковість кримінальної процесуальної термінології та керуючись зазначеними вище статтями КПК України, можна дійти висновку, що юридичною підставою для залучення експерта повинна бути постанова слідчого, прокурора або ухвала суду з дорученням на проведення експертизи або цивільно-правова угода — договір на проведення експертизи.

Схожу думку викладено у п. 1.8 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом: «Підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (далі — документ про призначення експертизи (залучення експерта)), в якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню.

Підставою для проведення дослідження експертом є письмова заява (лист) замовника (юридичної або фізичної особи) з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються» [8].

Залежно від наявності підстав слідчий, прокурор, як правило, на свій розсуд, виходячи з конкретних обставин справи і тих питань, на які має відповісти тільки фахівець з певної галузі знань, визначають, чи потрібно до кримінального провадження залучати експерта, проводити експертизу і яку саме. Однак у деяких випадках, прямо передбачених ст. 243 КПК України, призначення судової експертизи є обов'язковим.

Обов'язковість звернення до експерта для проведення експертизи зумовлена необхідністю доказування тих обставин, без встановлення яких неможливе всебічне та повне розслідування вчиненого кримінального правопорушення.

Відсутність у матеріалах кримінального провадження висновку експерта з питань, які встановлено у зазначеній статті, слід розглядати як підставу для висновку про те, що докази, зібрані за кримінальним провадженням, є недостатніми для вирішення справи по суті.

Заявити слідчому чи прокурору клопотання про залучення експерта на стадії досудового розслідування мають право також потерпілий і сторона захисту (підозрюваний, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалось питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники).

Заявлене клопотання слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше ніж три дні з моменту подання і задовольнити його за наявності відповідних підстав.

Особа, яка заявила клопотання про залучення експерта, повідомляється про результати його розгляду. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання слідчий чи прокурор виносять вмотивовану постанову, копія якої вручається особі, що заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин — надсилається їй (ст. 220 КПК України).

Оскільки відповідно до закону (частина третя ст. 93 КПК України) сторона захисту має право збирати докази, у тому числі й шляхом отримання висновків експертів, закон надає право представникам сторони захисту можливість самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової (згідно із Законом України «Про судову експертизу» та КПК України) [1; 3; 4; 5].

Призначення судових експертиз за провадженнями про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, має певні особливості. Особливого значення це питання набуло у зв'язку з прийняттям нового КПК України та оновленням усього кримінально-процесуального законодавства [9, с. 37—39; 10, с. 75—80].

Перед призначенням судової експертизи слідчий повинен ознайомитися з відповідною спеціальною літературою та проконсультуватися з фахівцями, бажано експертами, патентними повіреними тощо. Слід зазначити, що після цього у справах про злочини у сфері посягання на права інтелектуальної власності слідчі іноді намагаються обійти судові експертизи, замінивши їх на довідки, акти або інші документи, в яких на основі спеціальних знань викладено певні висновки, допит свідків, які володіють спеціальними знаннями, огляд об'єктів за участю спеціалістів, зі слів яких у протоколі фіксують висновки, що базуються на спеціальних знаннях. Зрозуміло, що такого у жодному разі робити не можна.

Визначивши, яких саме спеціальних знань потребує вирішення певних питань, слідчий повинен призначити необхідні експертизи в оптимальній послідовності проведення дослідження об'єктів, а у разі потреби розглянути можливість призначення комплексної експертизи.

Слід пам'ятати, що не можна зволікати з призначенням експертизи, адже несвоєчасне призначення судової експертизи не тільки призведе до затягування строків досудового слідства, але й інколи може негативно вплинути на якість об'єктів, які надаються на дослідження.

У постанові про призначенні судової експертизи слід точно описати об'єкт дослідження, а в окремих випадках вказати відомості, які будуть враховані експертом

під час її проведення (джерело походження об'єкта, умови його експлуатації, зберігання, обставини вилучення тощо).

Запитання судовому експерту повинні формулюватися точно, однозначно і зрозуміло, а саме:

- у змісті запитання повинен бути точно вказаний об'єкт дослідження;
- не допускається винесення на експертизу запитань, вирішення яких не належить до компетенції експерта;
- потрібно уникати формулювань, які починаються багатозначними словами (у таких випадках потрібна конкретизація);
- доцільно уникати синонімів, називаючи той самий об'єкт дослідження;
- при формулюванні запитань слід уникати вживання розмовних слів («болванка», «сіді-диск», «контрафактна касета» тощо);
- формулюючи запитання, потрібно враховувати усі можливі версії, в обґрунтуванні (спростуванні) яких можуть допомогти результати експертних досліджень.

Проведене опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ свідчить, що під час розслідування злочинів у сфері посягання на права інтелектуальної власності слідчі найчастіше призначають такі види судових експертиз:

- експертиза об'єктів інтелектуальної власності (авторського права та суміжних прав) — 100,0 %;
- комп'ютерно-технічна експертиза — 48,6 %;
- судово-товарознавча експертиза — 17,2 %;
- судово-технічна експертиза документів — 12,3 %;
- судово-почеркознавча експертиза — 3,4 %;
- судово-трасологічна експертиза — 6,9 %;
- фоноскопична експертиза — 3,5 %.

Диференціація експертних установ, до яких найчастіше призначають експертизи об'єктів інтелектуальної власності, за відповідями слідчих виглядає так: до державних установ — 72,4 %, до недержавних (приватних) — 27,6 %. При цьому до недоліків залучення державних експертних установ слідчі відносять слабку матеріальну базу (41,4 % опитаних) і тривалий час проведення експертиз (100 % опитаних). А недоліками недержавних експертних установ слідчі вважають невисоку кваліфікацію спеціалістів (48,3 % опитаних) та необхідність оплати за проведення експертизи (100 % опитаних).

Згідно з опитуванням експертизи у справах про злочини у сфері інтелектуальної власності після порушення кримінальної справи проводять у строки:

- до 10 днів — 17,2 %;
- від 10 до 30 днів — 55,2 %;
- понад 30 днів — 13,8 %.

На запитання про доцільність консультацій з експертом, про те, які саме матеріали повинні бути надані на експертизу, усі опитані слідчі відповіли позитивно [14, с. 105—107].

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна дійти таких висновків. Під час проведення розслідування злочинів, пов'язаних з посяганням на права інтелектуальної власності, найчастіше призначають судову експертизу об'єктів інтелектуальної власності (авторського права та суміжних прав), судово-технічну експертизу документів, судово-товарознавчу експертизу, тобто ті судові експертизи,

за допомогою яких досліджують об'єкти інтелектуальної власності або їх упакування. Рідше призначають експертизи, які допомагають доводити причетність конкретних осіб до вчинення цього виду злочинів (трасологічну, почеркознавчу, фоноскопичну тощо). Це можна пояснити насамперед тим, що основну кількість таких експертиз призначають за фактами порушення авторського права і суміжних прав у формі незаконного відтворення та розповсюдження фонограм, відеограм, програм мовлення, комп'ютерних програм і баз даних на компакт-дисках, відео- та аудіокасетах.

Зміни щодо призначення та проведення експертизи за новим кримінально-процесуальним законодавством порівняно з КПК України 1960 року потребують ретельного їх вивчення з метою недопущення порушень законності у правозастосовній діяльності.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Закон України «Про судову експертизу»: станом на 25 лютого 1994 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 28. — Ст. 232.
2. Кримінальний кодекс України: станом на 05 квітня 2001 року / Верховна Рада України // Офіційний вісник України. — 2001. — № 21. — Ст. 920.
3. Процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [за заг. ред. Гончаренка В.Г., Нора В.Т., Шумила М.Є.]. — К.: Юстініан, 2012. — 1224 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / [Бандурка О.М., Блажівський Є.М., Бурдоль Є.П. та ін.]; за заг. ред. Тація В.Я., Пшонки В.П., Портнова А.В. — Харків: Право, 2012. — Т. 1. — 768 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: наук.-прак. посіб. / [Андреев Р.Г., Блажівський Є.М., Гошовський М.І. та ін.]. — К.: Алерта, 2012. — 736 с.
6. Статистичні відомості про стан злочинності в Україні за 2011—2012 роки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт МВС України. — Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>
7. Статистичні відомості про кількість експертиз та досліджень, виконаних фахівцями Експертної служби МВС України за 2012 рік та 2 місяці 2013 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ДНДЕКЦ МВС України. — Режим доступу: <http://dndek.mvs.gov.ua>
8. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
9. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.11.2012 № 1050.
10. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 14.08.2012 № 700.
11. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказом Генеральної прокуратури і Міністерства внутрішніх справ України від 16.11.2012 № 114/1042/516/936/16875/5.
12. Гапотченко Г.М. Неврегульовані питання кримінально-процесуального характеру, які виникають під час порушення та розслідування кримінальних справ про злочини за фактами скоєння дорожньо-транспортних пригод, та шляхи їх розв'язання / Г.М. Гапотченко,

О.С. Мозоль // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2005. — № 3. — С. 253—262.

13. Гапотченко Г.М. Окремі питання призначення експертиз за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Г.М. Гапотченко // Криміналістичний вісник. — 2012. — № 2 (18). — С. 27—31.

14. Курилін І.Р. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Курилін Іван Ростиславович. — К., 2007. — 264 с.

15. Легких К.В. Загальнонаукові та процесуальні питання проведення судової правової експертизи в судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Легких Кирило Вікторович. — К., 2009. — 215 с.

16. Лозовий А.І. Проблеми нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності у кримінальному процесі України / А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 11. — С. 74—84.

17. Лозовий А.І. Проблемні питання призначення та проведення судової експертизи в кримінальному процесі України / А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян // Криміналістика XXI століття : матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 25—26 лист. 2010 р.). — Харків : Право, 2010. — С. 681—685.

18. Нерсисян А.С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : монографія / А.С. Нерсисян. — Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права, 2010. — 192 с.

19. Притика Ю.Д. Вирішення проблем нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в аспекті реалізації пріоритетів у роботі Міністерства юстиції України на 2010 рік / Ю.Д. Притика // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи : зб. матер. засід. круглого столу, присвяч. 10-річчю створення Севастоп. відділення Харків. наук.-досл. ін.-ту суд. експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса (Севастополь, 10—11 черв. 2010 р.). — Харків : ХНДІСЕ, 2010. — С. 3—4.

20. Репешко П.І. Процесуальні права та обов'язки судового експерта за кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року [Електронний ресурс] / П.І. Репешко, В.В. Гузенко. — Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-nauk-z-derzh-upravlinnya-repeshko-p-i-guzenko-v-v-protsesualni-prava-ta-obovyazki-sudovogo-eksperta-za-kriminalnim-protsesualnim-kodeksom-ukrayini>.

21. Ткаченко Н.М. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс] / Н.М. Ткаченко. — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua> } <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-13>.

22. Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В.Б. Харченко. — Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. — 480 с.

23. Харченко В.Б. Порушення кримінального провадження щодо незаконного обігу дисків для лазерних систем зчитування за новим кримінальним процесуальним кодексом України / В.Б. Харченко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. — 2012. — № 12. — С. 246—249.